

ŠTEFAN ŠUTAJ

THE SOUTHERN-CAMPAIGN: RELOCATION OF HUNGARIANS TO BOHEMIA IN 1949

Drawing on documents that have just recently been made public, the author outlines the Czechoslovakian situation in 1948 after the Communist takeover and its preceding events between 1945 and 1948 in the context of the last large-scale Czechoslovak campaign directed against the ethnic Hungarian minority in Slovakia. One of the major conflicts erupted following the mass return of ethnic Hungarian who had been forcefully carried off to Bohemia between 1945 and 1947. This conflict, in the form of property rights debates, arose because Slovak „commissaries” took possession of the houses and land of those Hungarians who had been carried off. In the beginning, the Southern-campaign aimed to settle these property-rights debates. But gradually, by autumn 1949, the emphasis was placed on the supplementary campaign-plan to relocate to Bohemia. The author provides a detailed analysis of the compilation of the lists of those to be relocated and the criteria involved in the selection of those individuals. The result of the selection, which also considered class and nationality factors, was that in September 1949, the organizers of the campaign chose to relocate 1 000 (instead of the originally planned 3 000) families. Although Slovak communist headquarters put a stop to relocation after the first transport, they continued to engage in eradication of „class enemies” in Hungarian populated Southern-Slovakia.

GARAMI ERIKA — SZÁNTÓ JÁNOS

Magyarországi szlovákok identitása**Bevezetés: ki a szlovák?**

A modern társadalmakban az egyén egyszerre számos társadalmi csoport tagja lehet, illetve több társadalmi csoportba is kénytelen tartozni. E csoporttagságok többsége általában nem tudatosodik. A társadalmi csoportokba tartozás tudata általában *diszkurzív* és *kontextuális* (Collier — Thomas, 1988), vagyis többnyire a társadalmi, társas kölcsönhatások folyamataiban, szituációiban fejeződik ki. A társadalmi csoporttagságok legnagyobb részét a társadalomtudományok fogalmazzák meg és különböztetik el egymástól, általában analitikus célzattal.

Az utóbbi 20–30 évben az etnikai vagy nemzetiségi csoportok kutatása gyakorlatilag önálló kutatási területté vált. Ennek egyik oka talán az a felismerés, hogy etnikailag abszolút homogén társadalom lényegében nem létezik. Nemcsak azért, mert a nemzetállamok olyan geográfiai határok között alakultak ki, amelyek sokféle etnikumot foglaltak magukba, hanem a minden eddiginél erősebb emigráció, munkaerő-vándorlás következtében a kismértékben multietnikus társadalmakban is megszorodtak a különféle etnikai csoportok, létrehozva ezzel a különböző kultúrák békés egymás mellett élését és konfrontációját.

A közép- és kelet-európai régió egyik legneuralgikusabb pontja mindig is az etnikai, nemzetiségi kérdés volt. A régió történelmileg kialakult etnikai, nemzetiségi struktúráját az teszi különössé és politikai értelemben drámaivá, hogy a nyugat-európai nemzetiségek nagyobb részével szemben Közép- és Kelet-Európa nemzetiségei, etnikai csoportjai rendkívül elszórtan és keveredve élnek. Raymond Pearson (1983) „diaszporadikusnak” nevezi az etnikai, nemzetiségi csoportok e földrajzi strukturálódását. Kevesen tudják talán, hogy például Romániában, amely — a szovjetuniót leszámítva — Európa leginkább multietnikus országa, több mint 14 nyelvi-etnikai csoportot tartanak számon, a cseh nemzetiségűektől egészen az örményekig, a magyar ajkúakról nem is beszélve (Trudgill, 1983).

A kutatási terület köré szerveződő fogalmak többsége nemhogy tisztázatlan, de némelyikkel kapcsolatban még a minimális tudományos konszenzus sem alakult ki. Ennek két oka van. Egyrészt a nemzeti

kisebbségek, etnikai csoportok többnyire igazgatási, jogi és politikai szférában határozódtak meg, amely területek nem használnak mindig objektív kritériumokat. A másik az, hogy — Wallerstein (1960) gondolataival élve — *az etnikai csoporttagság társadalmi definíció kérdése: a csoporttagok öndefiníciójának és más társadalmi csoportok meghatározásának összjátéka*. Ennek következtében nagyon nehéz meghatározni, hogy milyen társadalmi csoportokat tekinthetünk nemzetiségi kisebbségeknek, illetve etnikai csoportoknak, és kiket tekinthetünk azok tagjainak.

Az objektív megközelítés külső és rendszerbe illeszthető kritériumok alapján tesz kísérletet a nemzetiségi, etnikai csoportok társadalomtudományos meghatározására. A szubjektív megközelítés szerint pedig az tekinthető egy etnikai csoport tagjának, aki társadalmi interakciók során egyértelműen egy etnikai, nemzetiségi csoport tagjának vallja magát. Parsons (1975) az első megközelítésben rejlt etnikai jellegzetességeket az etnikai, nemzetiségi csoportok „transzgenerációs”, nemzedékeken át öröklődő sajátosságainak, a második megközelítésben megfogalmazottakat pedig „opcionális” jellegzetességének nevezi.

1. tábla

A magukat szlovákoknak tekintők aránya a mintavétel alapján szolgáló településeken

	Megye	Szlovákok aránya (KSH)%	A vizsgálat során magukat szlovákoknak tartók aránya (%)
Alsópetény	Nógrád	85	5,1
Bükkszentlászló	Borsod	89	3,5
Csornád	Pest	82	2,1
Kardos	Békés	97	8,0
Örménykút	Békés	87	6,3
Ósagárd	Nógrád	97	15,6
Pilisszántó	Pest	84	29,5
Pilisszentkereszt	Pest	82	89,9

Vizsgálódásunk során arra jutottunk, hogy kizárólagos értelemben talán egyik megközelítés sem alkalmazható. Hogy ne csak az „opcionális”, szubjektív jellegzetességek oldaláról közelítsük meg egy kisebbségi csoport társadalmilag is releváns jegeit, arra egy ellentmondás ösztönzött.

Mintánkat olyan falvakból vettük, amelyekben a Központi Statisztikai Hivatal az 1980. év népszámlálását közvetlenül követő vizsgálatára szerint a lakosság több mint 80%-a tekinthető szlovák nemzetiségűnek.

Első pillantásra is látványosak azok a különbségek, Pilisszentkereszt kivételével, amelyek az objektív és a szubjektív definíció között tapasztalhatók. Mindez arra ösztönzött minket, hogy ne tekintsünk el azoknak a jellemzőknek a számbavételétől sem, amelyeket Parsons (1975) az előzőekben transzgenerációs tradíciónak nevezett.

Parsons szerint az etnikai-társadalmi csoportokat jellemző *transzgenerációs tradíció* határozottan kulturális jellegű, és három elsődleges eleme van: 1. *a közös nyelv*, amely generációkon keresztül öröklődik a csoport tagjai között, s azok a kulturális tradíciók, amelyek a legszorosabban kapcsolódnak a nyelvhez; 2. *a közösség kultúrtörténete*, amely olyan múltbeli eseményekből, régen kialakult szimbólumokból áll, amelyeknek a jelenre vonatkoztatott jelentőségük van. Ezek biztosítják az elődök és az utódok közötti kulturális kontinuitást; 3. ennek az időbeli kontinuumnak nemcsak a jelenre, hanem a jövőre való vonatkoztatása, másképpen a *tradíciók átörökítése*.

Az előbbieken foglaltak igencsak ideáltipikus megközelítései egy etnikai, nemzetiségi csoportnak. Az empirikus látélet azonban mindig variációkat mutat fel, s nem is mindig biztosan az előre definiált ideáltípushoz kapcsolható variánsokat.

Az etnikai, nemzetiségi csoportok megragadhatóságához, illetve kiemelkedéséhez hozzájárul az is, hogy mennyire „töltődik meg társadalmi tartalommal” (Schneider, 1968) az etnikai, nemzetiségi lét. Az Egyesült Államokban például az, hogy valaki színes bőrű vagy spanyolul beszélő, egy társadalmi hovatartozást is valószínűsít, az etnikai csoport-hovatartozás mellett. Úgy is feltehetnénk a kérdést, vajon az etnikai, kisebbségi csoportok mint társadalmi makrocsoportok úgynevezett *nominális társadalmi különbségekre* utalnak-e csak, vagy egy adott társadalmi helyzetben és interetnikus társadalmi térben *graduális különbségeket* is generálnak?

A csoportok *perceptív megkülönböztethetősége* igen nagy szerepet játszik mind az etnikai csoportlét „társadalmi tartalommal való feltölthetőségében”, mind pedig a csoportközi viszonyok alakulásában. S ezáltal fontos funkciója lehet az etnikai, nemzetiségi csoportlét vitalitásában: megmaradásában vagy eltűnésében. A magyarországi szlovákok, legalábbis az általunk vizsgált korosztály mintája nyilvánvalóan, perceptív

külső jegyek híján a nyelvi-etnikai határok kontinuum mentén helyezhetők el valahol. Vizsgálódásunk folyamán egy speciális módszerrel folytatott elemzés során (Boole-faktoranalízis: a módszer kifejtését lásd Rejtő, L., 1990; elemzését lásd: Garami—Szántó, 1991) kiderült, hogy csoportlétük leglényegesebb jegye *a szlovák nyelv különböző társadalmi területeken* (család, gyermekek, faluközösség stb.) *történeti használata*. Etnikai, nemzetiségi csoportvitalitásuk elsősorban a nyelvhasználat vitalitásának függvénye. Nem elhanyagolható tényező a csoporttudat fejlődése vagy átalakulása sem, azonban ez soketnikumú társadalmi terekben, ahol az etnikai csoportlét nem valószínűsít súlyosabb társadalmi különbségeket, általában kevésbé egyértelműen jelenik meg.

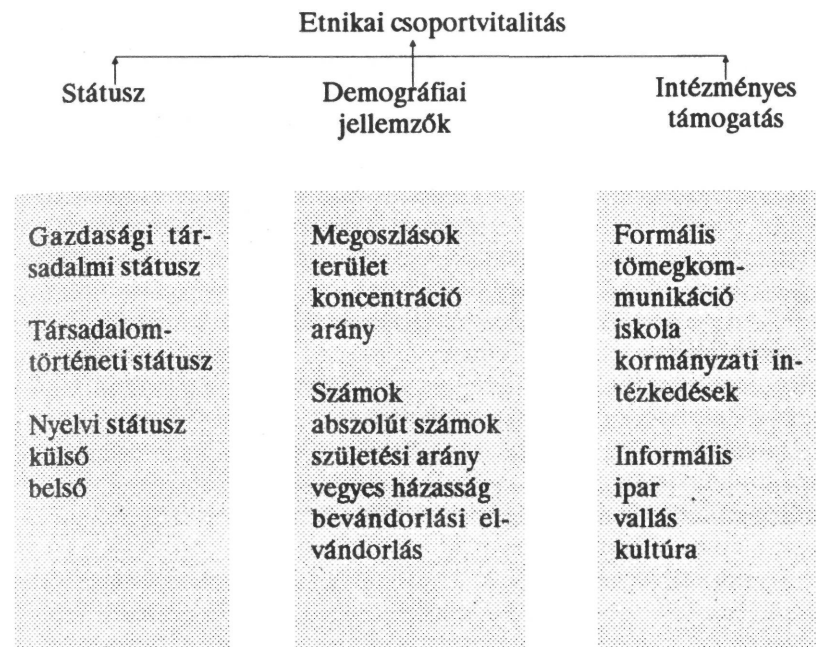
A továbbiakban először azt vizsgáljuk, hogy a nemzetiségi csoportvitalitást milyen makroszociológiai tényezők befolyásolják. Itt szeretnénk választ adni arra a kérdésre is, hogy mennyire töltődik fel társadalmi tartalommal a magyarországi szlovákok nemzetiségi csoportléte. Ezután a hazai szlovákság csoportvitalitásának mikroszociológiai tényezőivel foglalkozunk.

A nemzetiségi csoportlétet befolyásoló makroszociológiai tényezők

A magyarországi szlovákság társadalmi helyzetét alapvetően befolyásolja, hogy hosszú nemzedékek óta él azon a területen, ahol jelenleg is. A lényegében Mária Terézia és II. József óta tartó történelmi út során a magyarországi szlovákságnak számos olyan társadalmi jellemzője alakult ki, amelyek némileg eltérhetnek a többi hazai és más közép-kelet-európai nemzeti kisebbségek jellegzetességeitől.

Giles sémája elég általános ahhoz, hogy jól alkalmazható legyen a hazai nemzeti kisebbségek vizsgálatához. Nem tudjuk persze megmondani, hogy a magyarországi szlovákoknak „mekkora az etnikai vitalitása”. A felvázolt modell ugyanis az etnikai csoportok összehasonlítására alkalmas a leginkább. Az adatok azonban önmagukban is fontosak lehetnek.

A hazai szlovákság elszórt szigetekben él. E tény sokszor a nemzetiségi vitalitás ellen hat, de attól függően, hogy milyen nyelvű a települési környezet, támogathatja is azt. Egy bizonyos, hogy az általunk kiválasztott nyolc településen az eltérő nyelvhasználati szokások eltérő vitalitását tapasztaltuk.

A hazai szlovákság száma a legvitatottabb kérdések egyike. Becsléseinket arra alapozzuk, hogy az 1930-as népszámlálás idején, amely az ország jelenlegi területén zajlott, közel 105 000 szlovák anyanyelvű állampolgárt tartottak nyilván. A negyvenes évek végén mintegy 70 000 szlovák nemzetiségű polgár költözött Szlovákiába. Figyelembe véve azt, hogy a szlovák nemzetiségűek szaporodási rátája nagyjából az ország össznépeségéhez hasonló – legalábbis kiugró különbségekről nem tudunk –, jelenlegi számuk 40 és 70 000 közöttre becsülhető.

A születési rátára vonatkozó adatokat is csak azokban a falvakban tudtuk becsülni, amelyeket a KSH szlovák falvaknak regisztrált. Az átlagos népességfogyás a szlovákok lakta falvakban $-0,31\%$, ami nem különbözik túlságosan a hasonló szerkezetű, magyarok lakta falvak átlagos népességfogyásától, ahol ez az érték $-0,49\%$, sőt talán egy árnyalatnyit jobb is.

A demográfiai tényezőkön túl a társadalmi csoportok diszkriminálhatóságának kérdésében elsőrendű fontosságú szempont az egyes társadalmi csoportok társadalmi egyenlőtlenségi rendszerben elfoglalt pozíciója,

vagyis társadalmi státusa. A két népesség — a szlovák és a magyar — társadalmi státusát úgy hasonlítottuk össze, hogy az azonos típusú településeken élő, hasonló életkorú magyar népesség mintáját vetettük össze a szlovákokéval, társadalmi rétegződésük szerint. A vizsgált és összehasonlított státusdimenziók: 1. foglalkozási; 2. iskolázottsági, kulturális; 3. jövedelmi; 4. anyagi-életszínvonalbeli; és 5. lakás-státus voltak.

Az elemzést az úgynevezett diszkrét diszkriminancia analízis nevű statisztikai eljárással (Molnár, 1990), valamint loglineáris és logit elemzéssel (lásd például Fienberg 1989., Goodman, 1979) végeztük. Eredményeink azt mutatják, hogy a materiális lét — tehát a jövedelem, az anyagi életszínvonal és a lakás — dimenziói mentén a hazai szlovák népesség alig különböztethető meg a magyartól (természetesen azoktól, akik ilyen településeken laknak és hasonló korúak).

Az iskolai és foglalkozási státusdimenziók mentén a két nemzetiségi csoport már jobban elkülöníthető. A szlovákok között nagyobb valószínűséggel találunk szakmai képzettségűeket, betanított és segédmunkásokat, mint a magyarok között.

Fontosnak tartottuk annak vizsgálatát is, hogy a szlovák népességben belül léteznek-e olyan belső egyenlőtlenségek, amelyek eltérnek az általánosan ismert társadalmi egyenlőtlenségi viszonyoktól. (Elemzéseinket a közgazdaságtanból ismert Lorenz-görbék és Gini-koefficiensek segítségével végeztük.) Azt mondhatjuk, hogy a szlovák népesség belső egyenlőtlenségi viszonyai nem különböznek jelentősen sem a magyar népesség egyenlőtlenségi viszonyaitól, sem pedig az ebben a kor-keresztmetszetben és települési viszonyok között leírható általános társadalmi egyenlőtlenségi viszonyoktól. Egyedül a lakásviszonyok esetében tapasztalható némi különbség, ez azonban annak köszönhető, hogy az általunk vizsgált szlovák népesség az átlagosnál valamivel rosszabb színvonalon közművesített falvakban lakik.

A nyugat-európai, amerikai szakirodalomból ismert az a jelenség, amikor bizonyos csoportok tagjai a magasabb társadalmi státus elérésének reményében leértékelik a saját csoporthoz való viszonyukat oly módon, hogy a többségi csoport normáihoz alkalmazkodva a többségi csoporttal azonosítják magukat. A következőkben azt vizsgáljuk, hogy a hazai szlovákság esetében, amely a magyarhoz hasonló társadalmi körülmények között él, feltárhatók-e az akkomodáció, asszimiláció eme típusára utaló jelek.

Faktor	Chi ²	P
Identitás	0,068	0,790
Nyelvi faktor	6,38	0,008
Kulturális faktor	0,502	0,478

A fenti táblázat a társadalmi státus és nemzetiségi lét egyes faktorok úgynevezett Kruskal–Wallis próbájának eredményeit tartalmazza. Eszerint egyetlen dimenzióban, a szlovák nyelv használatában tapasztalhatók statisztikailag is jelentős státuskülönbségek. A nyelvet társadalmi területeken nem vagy csak részben használók társadalmi státusa egy árnyalatnyit magasabb, mint azoké, akik azt gyakran vagy intenzíven használják.

Pontosabb képet kaphatunk, ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy vajon azoknak jobb vagy rosszabb a társadalmi státusa, akik ugyan erős szlovák nyelvi-kulturális szocializációs közegből származnak, és ettől jelentős mértékben elszakadtak, vagy azoknak, akik megőrizték szlovák örökségüket?

Faktor	Chi ²	P
Identitás	0,287	0,59
Nyelv	3,62	0,06
Kultúra	1,28	0,27

A „megmaradók” és az „elszakadók” között ismét csak a nyelvi dimenzió mentén észlelhetünk enyhe különbségeket. Akik tehát elszakadtak nyelvi-kulturális örökségüktől, azoknak jobb a társadalmi státusa? Nem valószínű, ugyanis Magyarországon az egyes települések közötti infrastrukturális, társadalmi és gazdasági különbségek sokszor az ott lakók társadalmi pozíciójának formálásában is részt vesznek. A centrumoktól távoli vagy rossz gazdasági struktúrájú falvakban az emberek is szegényebbek, rosszabbak a lehetőségeik stb. Egy másik, a Kruskal–Wallis teszthez hasonló eljárással ellenőriztük ezt a hipotézist. Végeredményül azt kaptuk, hogy maga a településszerkezet és infrastruktúrája jobb előrejelzője a társadalmi státus változásainak, mint az, hogy valaki elhagyja-e szülői etnikai, nemzetiségi örökségét, vagy megőrzi azt. Így az akkomodáció jelenségét a magyarországi szlovákoknak ebben a körében nyugodtan kizárhatjuk.

A szlovákság általunk vizsgált körében tehát nem tapasztalhatók a kisebbségi csoportlét olyan megkülönböztető jegyei, amelyek alapján

őket társadalmi-gazdasági értelemben diszkriminálnak lehetne tekinteni. Feltehető, hogy a jobb társadalmi státus megszerzése sem ösztönözte ennek a csoportnak a tagjait arra, hogy saját nemzetiségi csoportjuk helyett inkább a többségi magyar csoporttal azonosítsák magukat. A csoport vitalitását a makroszociológiai tényezőknek eme fajtái jelentősen nem befolyásolják. Az etnikai csoportlét objektív és szubjektív dimenziói között feszülő ellentmondást és a nehezen titkolható asszimilációt feltehetően más tényezők és folyamatok determinálják.

Az intézményes támogatás egyik szférája: a vallás

A felekezeti-vallási csoportok kétségkívül olyan szerveződések, amelyek számos tekintetben hasonlítanak az etnikai, nemzetiségi csoportokra. Jellemzőik között ott találjuk a nemzedékeken keresztül öröklődő és az opcionális elemeket is.

Nem véletlen tehát, hogy az Egyesült Államokban, ahol az etnikai kérdés igen releváns társadalomtudományi probléma, Andrew Greeley (1972, 1976; Greeley—Hout, é.n.) szoros összefüggéseket talált az etnikai, nemzetiségi és a vallási-felekezeti hovatartozás között.

Az „etno-religionizmusnak” nevezhető társadalmi modell olyan feltevést tartalmazhatna, hogy aki elkötelezettebben vallásos és elkötelezettebben ragaszkodik felekezetéhez is, az inkább fog ragaszkodni nemzetiségi, etnikai csoportjához is és megfordítva: aki kevésbé vallásos, s felekezeti csoportjához sem fűzik szoros szálak, az nemzetiségi, etnikai csoportjához sem fog olyan mértékben ragaszkodni.

E feltevés ellenőrzését Magyarországon több tényező is megnehezíti. Egyrészt a hazai szlovákság két felekezet — a katolikus és az evangélikus — között oszlik meg, másrészt Magyarországon a felekezethez tartozás egyszerűen formális bejegyzettséget jelent, s nem vallási elkötelezettséget.

Mindezekért a fenti hipotézist több oldalról is meg kell vizsgálni. A fenti hipotézist további hipotézisekre bontjuk szét: 1. A magyarországi szlovákok körében a nagyobb fokú vallási elkötelezettség erősebb szlovák identitást eredményez. 2. Mivel a felekezeti hovatartozáshoz nem tudunk a fentihez hasonló „kisebb-nagyobb” értékeket rendelni, ezért hipotézisünk az, hogy a felekezeti hovatartozás önmagában nem befolyásolja a vizsgált emberek nemzetiségi identitását.

A fenti ábrából is egyértelműnek tűnik, hogy a hazai szlovákság körében az „etno-religionizmus” modellje (1. hipotézis) aszimmetrikusan, csak egy irányban „működik”: nem hívők csoportjának jelentős része (közel 89%-uk) magyarnak mondja magát. A hívők csoportjának nemzeti identitás szerinti megosztottsága nem ilyen karakterisztikus.

Hasonló jelenség tapasztalható akkor is, ha a 2. hipotézisünket ellenőrizzük: az evangélikusok egyértelműen a magyar nemzetiséghez tartozónak érzik magukat (majdnem 95%-uk), ugyanakkor a katolikusok majdnem fele-fele arányban oszlanak meg a két identitás-típus (szlovák és magyar) között.

A vallásosság és felekezeti hovatartozás közötti szoros kapcsolatot kiszűrve azt tapasztaltuk, hogy a felekezeti hovatartozás játssza az erősebb szerepet a nemzetiségi identitás alakulásában (legalábbis az evangélikus szlovákok esetében).

Mivel ilyen erős a meghatározottság a felekezeti hovatartozás (evangélikusok) és a nemzetiségi identitás (magyar nemzetiség) között, azt kell gondolnunk, hogy e jelenségnek mélyebb társadalom- és vallástörténeti okai is vannak. Mi csak azt vizsgáltuk meg, hogy a felekezeti hovatartozás hogyan szabályozza a transzgenerációs örökség átadását.

Vizsgálódásunk során feltérképeztük a megkérdezettek nyelvi-szocializációs háttérét. A megkérdezettek kifejezetten magyar vagy vegyes vagy kimondottan szlovák nyelvi-szocializációs háttérűeknek bizonyultak. E háttér természetesen nagymértékben meghatározza azt, hogy valaki milyen nemzetiségűnek érzi magát.

A két csoport közötti alapvető különbséget a következőképpen összegezhethetjük: míg a katolikus szlovákoknál az átörökítési mechanizmus nagyjából szimmetrikus sajátosságokat mutat (akik szlovák nyelvi-szocializációs háttérűek, azok többségükben szlováknak mondják magukat és fordítva), addig az evangélikusok csoportjában majdnem teljes az átörökítési aszimmetria: a transzgenerációs örökség hatása teljesen legyöngyül, s még azok is nagyobb arányban vallják magukat magyarnak, akik egyébként szlovák nyelvi-szocializációs háttérből származnak.

A nyelvi-szocializációs háttér és a felekezeti hovatartozás egymástól független hatása nagyjából egyforma. Biztos tehát, hogy a nemzetiségi érzést a felekezeti hovatartozás is befolyásolja, de hogy pontosan milyen mechanizmusokon keresztül, arra most nem tudunk választ adni.

A nemzetiségként való megmaradás és az asszimiláció problémája

Kutatásunk során azt az alapvető kérdést mindenképp tisztázni szeretnénk volna, hogy melyek azok a tényezők, amelyek a nemzetiségi mivolt tartalmát alkotják, s egyben a nemzetiségi érzés összetevőiként tekinthetők. Másrészt arra a kérdésünkre is választ szeretnénk volna kapni, hogy vajon a szlovák nemzetiség körében ma sokkal jellemzőbb-e az asszimilálódás tendenciája, mint a nemzetiségként való megmaradása.

A szakirodalom általában egyetért abban, hogy a nemzetiségi mivolt jellegét alapvetően a következő tényezők határozzák meg: az élet különböző területeit jellemző nyelvhasználati szokások, a beszédkészség, illetve ennek átörökítése a következő generációra, továbbá az, hogy ki milyen nemzetiségűnek tartja magát, és melyik nyelvet tekinti anyanyelvének. E tényezők körét mi két dologgal kibővítettük: azzal, hogy kit milyen nemzetiségűnek tart lakóhelyi közössége, és azzal, hogy kit mennyire jellemez a nemzetiségi nyelvű kultúra ismerete, fogyasztása.

Arra a végeredményre jutottunk, hogy az általunk használt módszer (a Boole-faktoranalízis, lásd: Rejtő, 1990) valóban alkalmas a nemzetiségi mivolt tartalmának értelmezésére. Ez az eljárás elkülönítette egymástól a nemzetiségi hovatartozás három alapvető dimenzióját: (1.) a kulturális gyakorlat dimenzióját, (2.) a nyelvhasználati dimenziót (ami magában foglalja a szűkebb és a tágabb közösségekben használt nyelvet, a nyelvi készségeket és gyerekei szlovák nyelvtudását), (3.) a nemzetiségi öntudat dimenzióját (ami tartalmazza azt, hogy ki milyen nemzetiségűnek tartja önmagát és a faluja őt, és hogy melyik nyelvet tekinti anyanyelvének).

Amikor tehát a szlovák nemzetiségről beszélünk, akkor egy olyan népességcsoportra gondolunk, amely rendelkezik azokkal a sajátos jegyekkel, amelyek megkülönböztetik őket a társadalom többségétől, mind nyelvhasználatukban, mind kulturális magatartásukban, mind pedig nemzetiségi hovatartozásuk értékelésében.

Vajon az egyes tényezőknek egyforma szerepe van-e a nemzetiségi mivolt formálásában, vagy pedig felállítható közöttük valamilyen fontossági sorrend? *Eredményeink szerint a nemzetiségként való meghatározhatóság legfontosabb elemének a nyelvi orientáció tekinthető, vagyis az, hogy az emberek az egyes társadalmi terepeken (a család vagy faluközösség) milyen nyelvet használnak szívesen, s azt milyen fokban örököltik át leszárm-*

mazottaiknak. Ebből a szempontból a vizsgált népességnek mintegy 60%-a tekinthető erősen szlovák orientáltságúnak, míg a kulturális fogyasztás szempontjából 42, a nemzetiségi öntudat szempontjából pedig mindössze 33%. Ez tehát azt jelenti, hogy a nyelvhasználati szokások tekinthetők a nemzetiségi mivolt leglényegesebb kritériumának, bár természetesen a többi sem hanyagolható el.

Asszimiláció vagy megmaradás

A nemzetiségi hovatartozás változásait egy kontinuumon képzeljük el, amelynek egyik végpontját azok alkotják, akik minden szempontból a szlovák nemzetiséghez tartozónak minősíthetők, míg a másik végpontra azok helyezkednek el, akik semmilyen szempontból nem tekinthetők szlováknak. Azokra fogjuk tehát azt mondani, hogy teljes mértékben ragaszkodnak nemzetiségi mivoltukhoz, akik életük minden területén, gondolatban és viselkedésben egyaránt ragaszkodnak elődeik örökségéhez, ezt magukénak vallják és át is akarják örökíteni saját gyerekeiknek. Szlovák nyelven beszélnek, és mindent meg is tesznek nemzetiségi kultúrájuk megőrzéséért. Teljesen asszimilálódottaknak pedig azokat tekintjük, akik mindennapjaikban csak és kizárólag a magyar nyelvet használják, nem is értenék meg a szlovák nyelvet, egyértelműen magyarnak érzik magukat, és gyerekeiket is ilyen szellemben nevelik.

Gyűjtöttünk információkat kérdeztettjeink gyerekkoráról is arra vonatkozóan, hogy szűkebb és tágabb környezetükben mennyire volt mindennapos a szlovák nyelv használata, hogy szüleik egymás közt milyen nyelven beszéltek legszívesebben, milyen nyelvet használtak velük, a faluban a többi emberrel, vagy hogy ők milyen nyelven beszéltek gyerekkori iskolai, baráti közösségeikben. Az, hogy valakiben milyen nemzetiségi attitűd alakul ki élete folyamán, nem független attól, hogy milyen ösztönzést kapott erre gyerekkorában. Végül is a minta 44%-a bizonyult magyar, 23%-a vegyes (ahol mindkét nyelv használata jelen volt, de egyik sem volt túlsúlyban a másikkal szemben), és 33%-a szlovák nyelvi háttérűnek.

Annak ellenére, hogy az „előgeneráció” szlovák eredete bizonyítható, a relatív többségnél már gyerekkorban sem volt egyértelműen uralkodó nyelv a szlovák. Van tehát egy olyan csoport is a vizsgált népességben, amelyiknek nincsenek szlovák nyelvi gyökerei. Persze az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy ha a vegyes és a szlovák háttérűeket egy csoportnak

tekintjük azon az alapon, hogy mindkét esetben jelen van a szlovák nyelvű kultúra, akkor már a minta közel 60%-a tekinthető szlovák gyökerűnek.

A további elemzések rámutattak arra, hogy a nemzetiségi mivolt általunk elképzelt kontinuumának két végpontján a vizsgált népességnek mindössze néhány százaléka található. A nemzetiségként való megmaradás jegyeit maradéktalanul mindössze a minta 6,4%-a mutatta. A teljesen asszimilálódottak még ennél is kisebb arányt, 3,6%-ot képviseltek.

A nemzetiségi mivoltot formáló tényezők változásai

Kérdettjeink nyelvi-szocializációs háttérhez képest, ahol a többségre jellemző volt a szlovák nyelvi kultúra és kommunikáció, milyen változások történtek a kialakult nyelvhasználati szokásokban, a nyelvi készségekben és magában a nemzetiségi identitásban?

Az elemzés középpontjában a nyelvhasználati szokások állnak. Egyrészt azért, mert „bevett” szokásokról, és nemcsak pillanatnyilag érvényes cselekedetokről lévén szó, informálnak bennünket kérdettjeink egész addigi életéről. Másrészt azért, mert már tudjuk, hogy a nemzetiségként való meghatározódás legfontosabb eleme a nyelvi orientáció, a kialakult nyelvi szokások. Fontos információkkal szolgálhatnak azok a dolgok is, amelyeknek a nyelv, a nyelvhasználat az alapja. Gondolunk itt a beszédkészségre, a kulturális magatartásra és persze a következő generáció szlovák nyelvismeretére, hiszen ez is kérdettjeink nyelvi kultúrájától függően fog alakulni.

Meg kell azt is vizsgálnunk, hogy a gyerekkori és az életet végigkísérő nyelvhasználati szokásoktól és nyelvi készségektől mennyire függ az, hogy végül is ki milyen nemzetiségűnek fogja érezni magát. Annyit már most is tudunk, hogy a nemzetiségi önbesorolás és az anyanyelv meghatározása alapján a vizsgált népesség abszolút többsége, 64%-a tekinthető magyar, 10%-a kettős identitásúnak (ők azok, akiknél keveredett a nemzetiségi és anyanyelvi meghatározás) és 26%-a tekinthető szlovák identitásúnak. Kérdés az, hol keresendők a magyar nemzetiségi érzés ilyen szembeötlő dominanciájának okai: a múltban, az élet során kialakult szokásokban vagy egészen másutt.

A nyelvi-szocializációs háttér hatásai

A nyelvi háttérnek az a jellege, hogy természetes volt benne a szlovák nyelv használata is, a későbbi élet során egészében inkább a két nyelv együttes használatát (tehát a vegyes nyelvhasználatot) tette jellemzővé, bár a magyar nyelvnek is fontos szerepet biztosított. Kérdettjeinknek a gyerekeivel való kapcsolatában és az otthoni imádkozáskor a magyar nyelv használata gyakrabban előfordul, mint a vegyes nyelvhasználat (az imádkozáskor használt nyelvet azért vesszük figyelembe, mert a minta 77,1%-a vallotta magát hívő embernek). Ezzel szemben az ismerősök egymással való kapcsolatát és a családi életet a vegyes nyelvhasználat uralja. Ezekben a területeken még az sem akadály, ha valakinek kifejezetten magyar nyelvi háttere van. (Külön kezeltük azt, hogy ki milyen nyelven beszélt gyerekeivel azok kiskorában, és azt, hogy milyen nyelven beszéltek/beszélnek általában a családban, ahova a gyerekeken kívül mások is tartoznak, például a házastárs, nagyszülők, egyéb rokonok.) A gyerekekkel és az otthoni imádkozáskor a magyar nyelvi szocializációs háttérből származók szinte mindig csak magyarul beszélnek. A vegyes nyelvi háttérűek csak az ismerőseikkel és a családjukban beszélnek a magyar mellett vegyesen is, a gyerekeikkel való közvetlen kapcsolatban és az imádkozáskor viszont leginkább csak magyarul. Ahhoz, hogy valaki mindenütt csak szlovákul beszéljen, az szükséges, hogy ilyen nyelvi háttérből származzon. Ehhez a vegyes kultúra már nem ad elég ösztönzést. Ez leginkább az ismerősökkel és a gyerekekkel való kapcsolatban fordulhat elő, ott, ahol a legerősebb a nyelvi örökség hatása. A lakóhelyi és a családi közösségben olyan tradíció létét feltételezzük, amely legeredményesebben e két területen tudta megőrizni a szlovák nyelvi orientációt.

A kulturális fogyasztás területei közül az újságolvasási szokások alakulására van a legnagyobb hatással az, hogy ki milyen nyelvi háttérből származik. Az a tény, hogy olvas-e valaki szépirodalmat akár magyarul, akár szlovákul, és hogy nézi-e a TV szlovák nyelvű nemzetiségi műsorát, szinte teljesen független a nyelvi-szocializációs háttértől. Ennek az az oka, hogy e jelenségek más természetű dolgoktól függenek. *Ugyan a magyar nyelvi háttérből származókra jellemző leginkább, hogy olvasnak újságot, mégis egyaránt jelentős arányt képviselnek azok, akik csak magyarul, illetve akik mindkét nyelven olvasnak.* Még a magyar háttérűek között is vannak olyanok, akik tudnak annyira szlovákul, hogy olvasnak is ezen a nyelven. Az természetesnek mondható, hogy a szlovák háttérűekre is

igaz ez. A kulturális magatartás azt jelzi, még ha ez nem is manifesztáló-dígyértelműen a fogyasztási szokásokban, hogy a kérdezettek kulturális tradícióiban ott bujkál a szlovák nyelvű kultúra is.

A beszédkészségek területén azt tapasztaltuk, hogy szinte függetlenül attól, hogy ki milyen nyelvi- szocializációs háttérből származik, *a szlovák és a magyar nyelv egyforma ismerete dominál*. Ahhoz, hogy valaki a magyar nyelvet beszélje jobban, az szükséges, hogy gyerekkorában magyar nyelvi közegben éljen. Bár ez a magyar közeg nem zárja ki, hogy a szlovák nyelvet is legalább annyira ismerje, mint a magyart. A többség beszédkészségében megőrződtek a szlovák nyelvi készségek is, a magyar egyenrangú társaként. Ez annak is köszönhető, hogy a szocializációs és egyben társadalmi gyökerek az embereket elsősorban a vegyes nyelvhasználatra ösztönözték, és nem a magyarra.

Hasonló eredményekre jutunk, ha kérdeztjeink gyerekeinek szlovák nyelvtudását vesszük szemügyre. *Legtöbbjük gyereke kifejezetten jól beszél szlovákul, mert vagy anyanyelvi szinten ismeri a nyelvet, vagy beszél úgyan, de vannak hiányosságai*. Nemcsak a szlovák háttérűekéi rendelkezhetnek ilyen jó nyelvi készségekkel, hanem a magyar háttérűek gyerekei is. Persze a rosszabb készségű gyerekek is az ő gyerekeik közül kerülnek ki. Az anyanyelvi tudást az segítheti elő a legjobban, ha már kérdeztjeink is szlovák nyelvi háttérben nőttek fel, és ezt valószínűleg tovább is vitték életük folyamán.

Arra a kérdésünkre, hogy a nyelvi-szocializációs háttér a nemzetiségi örökség megőrzését vagy az asszimilálódást ösztönzi-e inkább, azt válaszolhatjuk, hogy olyan nyelvhasználati szokások és beszédkészség alakulhat ki a többségben, amely a szocializációs örökség megőrzését lehetővé teszi.

A nyelvhasználati szokások hatásai

A nyelvhasználati szokások lényegesen befolyásolják egymást. Nem független egymástól az, hogy ki milyen nyelvet használ szűkebb és milyen tágabb környezetben. *Az egyik területre jellemző nyelvhasználati szokások befolyásolják azt, hogy ki milyen nyelvet fog használni életének más területein*. Pontosan ennek a kölcsönös függőségnek az eredményeként *a többség a legszívesebben mind a két nyelvet használja, illetve kisebb arányban csak a magyart*.

Két olyan terület van, ahol az emberek inkább a magyar nyelvet használják, mint bármi mást: a gyerekeikkel való kapcsolat és az otthoni

imádkozás. Viszont a családban és a lakóhelyi közösségben ragaszkodnak mindkét nyelv használatához. Ugyanezt tapasztaltuk annál a vizsgálatnál is, hogy gyerekkori szocializációs élményei alapján ki melyik nyelv használatát részesíti előnyben.

Az, hogy az emberek nyelvi gyakorlatában most a vegyes nyelvhasználatot találtuk a leginkább dominálóknak, azt jelenti, hogy mindennapi nyelvi kultúrájukban is megőrződött valamilyen szinten a szlovák nyelvi kultúra.

Ha a most vizsgált népesség nyelvhasználati szokásait hasonlítjuk össze szüleik egykori szokásaival, jelentős elmozdulás tapasztalható a szlovák (és a vegyes) nyelvhasználat felől a vegyes (és a magyar) nyelvhasználat felé. Ugyanis a szülők között 40-50% volt azok aránya, akik otthon, egymás között, a gyerekeikkel és a falubeliekkel is csak szlovákul beszéltek. Hasonlóan nagy arányban használták a két nyelvet együtt, és mindössze 10% vagy ennél jóval kevesebb volt az olyan szülők aránya, akik mindig, mindenütt csak magyarul beszéltek.

Ezekhez az arányokhoz képest jelentős változások történtek. Csak a lakóhelyi közösségben őrizték meg az emberek a régi szokásokat. A falubeli ismerőseikkel a legtöbben ma is vegyesen beszélnek, kevesebben beszélnek szlovákul, a legkevesebben pedig magyarul. A családokban ma már nem szlovákul beszélnek a legtöbben, hanem vegyesen, és csak ezt követik azok, akik csak a magyar nyelvet használják. A szlovákul beszélők az utolsó helyre kerültek. A változások ellenére nem tűntek el tehát teljesen a tradíciók. A gyerekekkel való kommunikációban viszont gyökeres fordulat következett be. Kérdeztjeinkkel szüleik többsége szlovákul beszélt, ma már magyarul. Szintén sokan beszéltek vegyesen, a legkevesebben pedig azok voltak, akik gyerekeikkel csak és kizárólag magyarul beszéltek. Ma azok tartoznak ide, akik mindig csak szlovákul beszéltek gyerekeikkel. A vegyes nyelvhasználat megőrizte ugyan második helyét, de ma már jóval kisebb arányban beszélnek így a gyerekekkel, mint régen.

A kulturális fogyasztás területei közül elsősorban az olvasási szokásokra van hatással az, hogy ki milyen nyelven beszél mindennapjaiban. *A többség ha egyáltalán olvas, akkor leginkább a magyar nyelvű szépirodalmat vagy sajtót részesíti előnyben*. Ez azokra is igaz, akik egyébként jobban szeretnek vegyesen beszélni. A kétnyelvű olvasás, bár jóval kisebb arányban, de egyaránt előfordulhat a magyar, illetve a vegyes nyelvhasználatot preferálók között. A szlovák nyelvű kultúra mélyebb ismeretét viszont csak a szlovák nyelvhez való erős ragaszkodás teheti lehetővé.

Hogy ki milyen nyelvi készségekkel rendelkezik, az attól függ, hogy családjában és a gyerekeivel milyen nyelvet használt. De természetesen annak is szerepe van a beszédkészségekben, hogy ki milyen nyelven tartja a kapcsolatot az ismerősökkel, *és milyen nyelven imádkozik. A többségre leginkább az a jellemző, hogy egyformán tudja a magyar és a szlovák nyelvet.* Viszont a két nyelvet egyaránt használók között is jelentős arányban fordulnak elő olyanok, akik a magyart tudják jobban. A szlovák nyelvhasználat ebben az esetben csak az ismerősökkel való kapcsolatban kap szerepet, de még így is a két nyelv egyenrangú ismeretét eredményezi.

Nemcsak kérdeztjeink, hanem gyerekeik szlovák nyelvi készségeit is elsősorban az alakítja, hogy milyen nyelven beszélnek a családtagok egymással és a gyerekekkel. A családi és a gyerekekhez kapcsolódó nyelvhasználati szokások egyértelműen rontják a gyerekek nyelvi készségeit. Még a vegyes nyelvhasználat is eredményezhet rosszabb készségeket. Természetesen alapvetően a jó nyelvi készségek kialakulását segítik elő. Az, hogy a magyar nyelv használata kifejezetten lerontja a készségeket, sőt még a szlovák nyelv ismeretének teljes hiányát is előidézhetheti, egyáltalán nem meglepő. Az anyanyelvi szintű nyelvtudás kialakulását leginkább az segítette elő, ha a szülők általában csak szlovákul beszéltek. A nyelvhasználati szokások következtében romlottak ugyan a gyerekek szlovák nyelvi készségei, de még mindig nem kerültek túlsúlyba a jó készségekkel szemben. Ez elsősorban a vegyes nyelvi gyakorlat általánosságának köszönhető.

A nemzetiségi identitás alakulása

A nyelvi-szocializációs gyökerek hatására a többségben a magyar nemzetiségi érzés erősödött fel. Elsősorban a magyar vagy vegyes nyelvi háttérből származóknál. Csak azok bizonyultak szlovák identitásúaknak, akik egyértelműen szlovák nyelvi közegben nőttek fel. Amellett, hogy vannak egyértelmű megfelelések a magyar nyelvi háttér-magyar nemzetiségi identitás, illetve a szlovák nyelvi háttér-szlovák nemzetiségi identitás között, vannak figyelemre méltó keveredések is. A szlovák nemzetiségi gyökereik 21%-a az önmagáról alkotott ítélete alapján magyar identitású, míg a magyar identitásúak 11%-a szlovák nyelvi háttérből került ki. A kettős identitásúak (akiknél a legkevésbé lehet eldönteni, hogy mit is gondolnak magukról) több mint 50%-a származik szlovák háttérből, és mintegy egyharmaduk vegyes nyelvi közegből.

A többségben a nyelvhasználati szokások függvényében is a magyar nemzetiségi hovatartozási érzés erősödött fel. Ugyanakkor az említett többség nyelvi kultúrájában, nyelvi szokásaiban kettős kötődésű, hiszen a vegyes nyelvhasználat jellemző rájuk. Mindennapi szokásaikban hiába van tehát jelen a szlovák kultúrához való kötődés, tudatukban teljesen eltávolodtak szlovák gyökereiktől. Persze az is igaz: ahhoz, hogy valaki mégis szlováknak gondolja és mondja is magát, az szükséges, hogy mindenütt a szlovák nyelvet használja, de legalábbis vegyesen beszéljen. Viszont a vegyes nyelvi közeg még mindig inkább a magyar, mint a szlovák nemzetiségi identitás kialakulását segíti elő. Egyedül a szlovák nyelvhasználat az, amelyik semmilyen más nemzetiségi identitást nem alakíthat ki, mint a szlovákokot. Két olyan terület van, ahol még elég sokan beszélnek szlovákul: a falubeli ismerősökkel és az otthoni imádkozáskor. Ezek egyben azok a területek is, amelyeknek az összes többi közül a legnagyobb szerepe van a nemzetiségi identitás alakításában.

Az identitás olyan önazonosság érzés, amely egyaránt magában foglal személyes és közösségi vonásokat. Ezt egyaránt formálja az, hogy ki milyennek ismeri magát, milyen képet alkot önmagáról, és az olyan tapasztalatok is, hogy milyennek látják őt mások. Az identitásnak e sajátos jellege miatt kaphattak akkora hangsúlyt a nyelvhasználat személyes és közösségi vonatkozásai.

Nemcsak arról lehet szó, hogy a kulturális magatartásoknak szerepe van a nemzetiségi identitás formálásában, hanem arról is, hogy maga a nemzetiségi érzés is befolyásolja azt, hogy ki milyen kulturális szokásokat alakít ki. Joggal feltételezhetjük, hogy aki valóban él a nemzetiségi nyelvi kulturális lehetőségekkel, annak fontos, hogy nyelvi örökségét, nemzetiségi kultúráját ily módon is őrizze. A többségre viszont nem ez a jellemző, hanem az ellenkezője: magyarnak érzi magát, és szépirodalmat és sajtót olvas. Megjelenik a szlovák nyelvű kultúra ismerete is az újságolvasási szokásokban, de jóval kisebb arányban. A népességnek ez a csoportja éppúgy lehet magyar, mint szlovák identitású, ami arra utal, hogy a kulturális szokásokat alapvetően nem befolyásolják a nemzetiségi identitás különbségei.

A beszédkészségek a vizsgált népesség többségénél szintén a magyar nemzetiségi tudatot erősítik fel, annak ellenére, hogy e többségre ugyanakkor a szlovák és a magyar nyelv egyforma tudása is jellemző. Ugyanazt tapasztalhatjuk tehát, mint a nyelvhasználati szokások esetében. Jelen van a népességben a kettős nyelvi kultúra, ám tudatában mégis eltávolodott a szlovák gyökerektől. Azt is megfigyelhetjük, hogy a magyar iden-

titás dominanciája szinte teljesen független a beszédképességektől. A magyart és a két nyelvet egyformán beszélők többsége egyaránt magyar-nak érzi magát. Annyira általános, hogy az emberek ismerik és jól beszélnek mind a két nyelvet, hogy legyenek bár magyar vagy szlovák identitásúak, ez nem nagyon befolyásolja készségeiket.

Mi jellemzi inkább a vizsgált népeiséget: a nemzetiségi mivolt megőrzése vagy az asszimilálódás? A kérdésre nem lehet egy szempontból válaszolni. Figyelembe kell vennünk az egész folyamatot, amelynek során a nemzetiségi mivolthoz való kötődések egyáltalán kialakulhatnak.

Ha a gyerekkori nyelvi-szocializációs háttérrel vizsgáljuk, illetve azt, hogy ez milyen nyelvi szokásokat és készségeket teremtett az emberek többségénél, elmondhatjuk, hogy olyanokat, amelyek inkább a nemzetiségi gyökerek és a szlovák nyelvi kultúra megőrzését segítik elő, mint az asszimilációt. Gyerekkori nyelvi-szocializációs emlékeik alapján az emberek leginkább a két nyelv együttes használatát részesítik előnyben, a szlovák nyelvben legalább olyan jártasak lesznek, mint a magyarban, és gyerekeikben is a jobb szlovák nyelvi készségek alakulnak ki. A kulturális magatartás terén már inkább a nemzetiségi kultúra háttérbe szorítását tapasztalhattuk. De itt arról is szó van, hogy a felnőttkori kulturális fogyasztási szokásokat nem elsősorban ezek a tényezők formálják, hanem olyanok, amelyeket mostani kutatásunkban nem vizsgáltunk.

Ha az egyes nyelvhasználati szokások egymásra hatását és az e szokások eredményeként kialakuló nyelvi készségeket vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy inkább olyanok alakultak ki, amelyek a nemzetiségi, nyelvi kultúra megőrzését segítették elő, és nem az asszimilálódást. A nyelvhasználati szokások esetében ugyanazokat a tendenciákat tapasztalhattuk, mint a nyelvi szocializációs háttér vizsgálatakor. Kivételt képeznek a gyerekek beszédképességei. Valamelyest romlottak ugyan, de a rosszabb nyelvi készségek még mindig nem múlják felül a jó nyelvi készségeket.

Amikor viszont azt vizsgáltuk, hogy a nyelvi-szocializációs háttér, a nyelvhasználati szokások és a beszédképesség hatására milyen nemzetiségi tudat alakult ki az emberek többségében, akkor azt tapasztaltuk, hogy egyértelműen a magyar nemzetiségi hovatartozási érzés dominál. Annak ellenére alakul ki ez a tendencia, hogy közben a nyelvi kultúrában, nyelvhasználati szokásokban jelen van a szlovák nyelvhez való kötődés is. A nemzetiségi identitás szempontjából tehát sokkal jellemzőbb az asszimilálódás, mint a nemzetiségként való megmaradás.

Összefoglalóan azt mondhatjuk: ahogy haladunk a szocializációs gyökerektől az élet során kialakult nyelvhasználati szokásokon keresztül a nemzetiségi tudat kialakulásáig, egyre inkább az asszimilálódás tendenciája érvényesül. Éles váltás következik be a nyelvi kultúrához képest a nemzetiségi mivolt tudati mezőjében. Olyannyira nincs összhang a tradíciók, a szokások és a nemzetiségi tudat között, hogy arra kell következtetnünk, a nemzetiségi tudat egy egészen más természetű probléma, mint amilyeneket mi vizsgáltunk.

Konklúziók

Tapasztalataink a nemzetiségi mivolt kétféle definíciójára vezettek:

1. Az egyik az a fajta nemzetiségi mivolt, ami szinte szokásszerűen, tradicionálisan él az emberekben, természetes, magától értetődő módon. Úgy tűnik, hogy ehhez nem is rendelődik különösebb érzelmi, gondolati tartalom, s nem áll mögötte tudatos megfontolás, akaratlagos cselekvés. Ez lehetett az a nemzetiségi tartalom, amihez a Boole-faktoranalízissel jutottunk el, s amelynek alapján a vizsgált népesség minimum 60%-a bizonyult szlovák nemzetiségűnek. Az ilyen típusú nemzetiségi tartalmat a nyelvi szocializációs gyökerek és e gyökerekhez kötődő nyelvhasználati szokások képesek igazán megteremteni és formálni. A nyelvi szokásoknak erről a múlt-hoz kötődő típusáról azt is tudjuk, hogy a vegyes nyelvhasználaton keresztül a kettős nemzetiségi orientációt erősíti. Ebből viszont az következik, hogy a tradicionális nemzetiségi mivolt lényegében magát a kettős nemzetiségi kötődést és szokásrendszert jelenti.

2. A másik az, amit szubjektív vagy vállalt nemzetiségi mivoltnak nevezhetnénk, amikor a viselkedésben és a nemzetiségi identitást valamelyest kifejező önmeghatározásban ott van a döntés, a választás tudatos aktusa. Az ilyen típusú nemzetiségi mivoltot kétségtelenül formálják a nyelvi gyökerek és maga a nyelvi kultúra, de egyéb olyan társadalmi normák is, amelyekről mostani kutatásunkban nem voltak információink. Ez lehet az oka annak, hogy végül is nem tudtuk kielégítően megmagyarázni a nemzetiségi identitás alakulását.

Éppen a nemzetiségi mivolt ilyen kettőssége miatt tapasztalhattunk látszólagos ellentmondásokat, például: a magyar nyelvet jobban beszélők közül is sokan olvasnak szlovákul szépirodalmat vagy sajtót; vagy például a magukat magyarnak mondók is szlováknak bizonyultak mindennapjaikban, nyelvhasználatukban. Látszólagos ellentmondás tovább-

bá, hogy a magyar identitásúak között is voltak olyanok, akiknek a gyerekei anyanyelvi szinten beszélik a szlovák nyelvet, amihez viszont ezt a családban rendszeresen használni kellett.

Ezek az eredmények alátámasztják Parsonsnak (1975) azt az elméletét, miszerint a nemzetiségi mivolt felbontható egy „transzgenerációs” és egy „opcionális” nemzetiségi mivoltra. A transzgenerációs nemzetiségi mivolt legfontosabb elemének a mi eredményeink szerint is a nyelv, illetve a nyelvhasználat bizonyult, amelytől határozottan különválnak a nemzetiségi hovatartozás opcionális, azaz tudati faktora.

Természetesen kontrollálni kívántuk, hogy mennyire őrződött meg az a kettős kultúrához való kötődés, ami a tradicionális nemzetiségi mivoltból ered. Ha ugyanis megőrződött, az azt jelenti, hogy nem egyértelműen az asszimilálódás jellemzi a vizsgált népességet, hanem sokkal inkább az, hogy egész kultúrájukat, viselkedésüket áthatja az ide is, oda is tartozás tudata. Eredményeink szerint a *háromféle nemzetiségi orientáció közül még ma is a kettős nemzetiségi kötődés és szokásrendszer képviseli a legnagyobb arányt. Ma Magyarországon a szlovák nemzetiség helyzete leginkább kettős nemzetiségi kötődésként értelmezhető, amelyben van elmozdulás a szlovák nemzetiségi mivolt irányába, de a magyar nemzetiségi lét irányába is.*

Fel kell tennünk azt a kérdést is, hogy milyen tényezők hatására válhatott ez a kettősség olyan természetessé és maradandóvá. A szlovákok földrajzi elhelyezkedése lényeges szerepet játszott ebben. Ők ugyanis sohasem éltek a magyaroktól különálló, elzárt tömbökben. Ennek következtében csak úgy őrizhették meg saját kultúrájukat, hogy közben a magyar kultúrát is elsajátították. Ez azonban nem elegendő magyarázat a jelenségre, mivel kérdezettjeink gyerekkorában is ugyanígy fennállt ez a földrajzi helyzet, mégis meg tudták őrizni családi és lakóhelyi közösségeikben a szlovák nyelv túlsúlyát.

Feltételezzük tehát, hogy más okok is közrejátszottak a kettősség megőrzésében. Lehetségesnek tartunk egy felgyorsult asszimilációs folyamatot (mely folyamat kezdete az ötvenes évekre esik), amely a maga erőszakos vagy kevésbé erőszakos módján, esetleg „latens”, nem túl nyilvánvaló kényszereket működtetve „beszivárgott” az adott közösség életébe. Egyrészt úgy, hogy a nemzetiségként való egyértelmű megmaradás szervezett, intézményi feltételeit kiürítette, illetve rontotta (vagy akár meg is szüntette), másrészt úgy, hogy a családi szocializációs mintákat is megváltoztatta, átformálta — mégpedig az ellenkezőjévé. Azt is

lehetséges magyarázatnak tartjuk, hogy a társadalom modernizációjával párhuzamosan a nemzetiségi lét veszített fontosságából, mivel az érintettek más célokat helyeztek előtérbe, például: a különböző fogyasztási javakhoz való hozzájutás, a gyarapodás, életszínvonaluk emelése stb. Ez átformálhatta egész mentalitásukat, cselekvéseik motivációit és magát a cselekvést is.

Ezekre a kérdésekre egy következő vizsgálatban (és valószínűleg egy következő generáció kutatása kapcsán) tudunk majd választ adni.

Irodalomjegyzék

- Collier, M. J. — Thomas, M.: Cultural Identity. An Interpretive Perspective. In: Y.Y. Kim — W.B. Gudykunst (szerk.): *Theories in Intercultural Communication*. Newbury Park, CA: Sage. 1988.
- Fienberg, S.: *The Analysis of Cross-Classified Categorical Data*. Cambridge, London, etc. The MIT Press. 1989.
- Garami, E. — Szántó, J.: *Magyarországi szlovákok*. Kutatási jelentés. Budapest. TÁRKI Gyorsjelentések 5. 1991.
- Giddens, A.: *Sociology*. Cambridge. Polity Press. 1989.
- Giles, H.: Ethnicity Markers in Speech. In: Scherer, K R. — Giles, H. (szerk.): *Social Markers in Speech*. Cambridge: Cambridge University Press. 1979.
- Glazer, N. — Moynihan, D. P. (szerk.): *Ethnicity. Theory and Experience*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1975.
- Goodman, L.: *Keresztábra elemzési modellek* Budapest, MTA Szociológiai Kutatóintézet. Módszertani füzetek. 1979.
- Greeley, A — Hout, M.: *The Secularization Myth: How True?* Kézirat. é. n.
- Greeley, A.: *The Denominational Society*. Scott, Foresman and Co. 1972.
- Greeley, A.: *Ethnicity, Denomination and Inequality*. Beverly Hills. Sage. 1976.
- Molnár, L.d.: *Loglinear Discriminant Analysis*. Budapest, TÁRKI Reprint sorozat 90/1.
- Parsons, T.: Change of Ethnicity. In: Glazer, N. — Moynihan, d.p. 1975.
- Pearson, R.: *National Minorities in Eastern Europe 1848-1945*. The MacMillan Press Ltd. London, 1983.
- Rejtő, L.: Boolean Factor Analysis (kézirat). 1990. In: Rudas, T. (szerk.) *Distans; Discrete Statistical Analysis: Manual* Előkészületben.
- Schneider, D.: *American Kinship. A Cultural Account* Englewood Cliffs. Prentice-Hall. 1968.
- Trudgill, P.: *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. Penguin Group. London, 1983.
- Wallerstein, I.: Ethnicity and National Integration. In: *Cahiers d'Etudes Africaines*, Vol. 1 No. 13. 1960.

THE IDENTITY OF SLOVAKS IN HUNGARY

Based on surveys conducted in 8 towns with a majority Slovak population, the authors analyze macro and micro sociological factors that influence the life of the Slovak national minority group. In a study of the status, demographic characteristics and institutional support system of the minority group, significant differences were detected between Slovak minority and Hungarian majority groups in the areas of education and occupation. The authors provide a detailed analysis of one kind of institutional support in particular: religion. By looking at the institution of religion, the authors seek to determine the correlation between religious affiliation and linguistic socialization. In the Slovak groups that were part of the study — the data being based both on self-identification and native language — the majority of the people, 64%, can be considered to have a Hungarian identity, 10% a dual identity, and 26% a Slovak identity. These figures reflect advanced stages of assimilation. Strong assimilation tendencies were also discovered through analysis of the role of language use and cultural attitudes in the formation of ethnic identity. However, the above analysis also revealed that despite self-identification, a majority of the Slovak population is characterized by dual national ties to both the Slovak and the Hungarian nation.

A nemzeti kisebbségek nyilvános nyelvhasználata Magyarországon

1. Nyelv és közösség

A Magyarországon élő nemzeti kisebbségek egyre bőségesebben dokumentált előrehaladott asszimilációja felveti a kisebbségi csoportok túlélőképességével kapcsolatos problémákat. A kérdés így hangzik: e kisebbségek mennyire képesek etnokulturális-nyelvi sajátosságaikat megőrizve biztosítani fennmaradásukat, azaz — egy az angolszász irodalomból vett találó műszóval élve — mekkora e kisebbségek vitalitása?¹

Jelenlegi ismereteink nem elégségesek ahhoz, hogy az etnikai-nemzeti kisebbségek vitalitásának minden — demográfiai, gazdasági, szociális, nyelvi stb. státusra és intézményi támogatottságára vonatkozó — változóját egyszerre és egyforma súllyal figyelembe véve meggyőző erejű modelleket alkossunk. A kutatások eredményei alapján megkockáztatható az az állítás, hogy szociológiai értelemben egy kisebbség vitalitása attól függ, hogy mennyire képes elkülönült közösségként megszerveződni.

Bár sokan felhívták a figyelmet a csoportképződéssel kapcsolatos összefüggések vizsgálatának fontosságára,² ám az inkább csak az interetnikus kapcsolatokra irányuló kutatások nem tanulmányozták kellőképpen az egyes kisebbségek belső viszonyait, holott azok meghatározóan befolyásolják a kisebbségek pozícióját a csoportközi kapcsolatokban.

Az asszimilációra, az akkulturációra és a nyelvváltásra irányuló sokrétű vizsgálatok legfontosabb közös tapasztalata az volt, hogy e jelenségek alapvető oka az etnikai szocializáció folytonosságának megszakadása, a nemzetiségi „szocializációs tér” beszűkülése és szétzilálódása. Ez a kisebbségi csoportok *egészének* működésére irányítja a figyelmet, mert e csoportok egésze termeli, s a különböző szocializációs ágenseken keresztül allokálja az „etnikus üzeneteket” tartalmazó információkat, értékeket és attitűdöket.

A különböző asszimilációs folyamatok mögött tehát vélhetően a csoportszerveződés feltételeinek hiánya, illetve a csoport elégtelen működése áll. Ebben az értelemben az asszimiláció nem a többségi magyarság,